

¡BOMBA!

La juventud marcha recto,
ya no le hace a la bebida;
¿halló droga más temida
que causa “mejor” efecto?

K'untzil

Edición de fin de semana, del viernes 16 al domingo 18 de enero de 2026

CAMPECHE · YUCATÁN · QUINTANA ROO · AÑO 11 · NÚMERO 2644 · www.lajornadamaya.mx

VIETNAMITAIL K'ÉEK'EN,

k'a'anan tumen suuk u jaanta'al tumen máasewal kaajo'ob

Vietnamitail k'éeke'ne' (*Sus scrofa domesticus*) ts'o'ok u k'a'ananchajal ti' le ts'ook ja'abo'ob tu petenil Yucatán, tumen ku yaalak'ta'al ba'ale' beyxan ku jaanta'al yéetel ku ko'onol. Le ba'alche'a' u láak'mubáaj yéetel páais k'éeke'ne'. K'a'anan tumen úuch káajak u k'a'abeetkunsal tumen wíinik.

Ichil ba'ax a'alab tumen jbiologóo Gonzalo Merediz Alonso, k'éeke'ne' yaan u jejeláasil je'ex le vietnamitailo', ts'o'oke' ti' leti' ku jóok'saal "u maas ya'abil bak' ku jaanta'al tu petenil Yucatán". Beyxan k'a'anan yóok'olal taak'in ku beetik u yantal: u tséenta'al k'éeke'ne' k'a'anan ich kaaj tumen ti' le ts'ook lajun ja'abo'obe' ts'o'ok u jach mu'uk'anchajal u meyaj ti' kaaj.

Ba'ale' ya'ab ba'alo'ob ku taasik tu paach, le beetik Merediz Alonso tu tsolaj le je'ela', je'ex uláak' k'éeke'no'ob ku tséenta'ale', ma' ti' k'áax suuk u yantali'. Ku yantal tu'ux ku tséenta'al tumen wíinik, le beetik yaan ba'axo'ob jela'an u yila'al ti'. Je'el bix u ta', tumen wa ma' tu tséelel je'ex unaj te'el graanjao'obo', je'el u seen k'askúuntiko'ob lu'umé, yéetel ku jach yantal u book. Le ba'alo'oba', ku chi'ichnakkúunsik máaxo'ob tséentik k'éeke'ne' ti' graanjaob tumen ku yantal u kaxta'al túumben ba'alo'ob ti'al béeytal u jóok'saal u ta'ob.

Vietnamitail k'éeke'ne' yaan u na'at. "Juntúul ba'alche' ku yantal ti' tuláakal yóok'ol kaab tumen ku yaalak'ta'al", tu ya'alaj jbiologóo.

Ku aaltal ichil 35 yéetel 125 kilo'ob, ts'o'oke' kex ichil 40 tak 60 sentiimetro'ob ku ka'antal. Beyxan u yoot'ele' jach piim, yéetel u xikine' mejentak. Ba'ale' jats'uts u yila'al tumen ku béeytal u yaalak'ta'al ts'o'oke' ku yojel báaxal, ba'ale' ku ts'íiktalo'ob kéen u kaláant u yo'cho'ob yéetel u k'áaxo'ob.

OOCHEL JUSTIN PONDER

ESPECIAL: FAUNA NUESTRA | MIGUEL AMÉNDOLA P. 42 YÉETEL 43

